

Litteratur

Ulla Bondeson: Kriminalvård i frihet, Intention och verklighet. Liber Förlag, Stockholm 1977. 424 s.

Ulla Bondeson har i „Kriminalvård i frihet — Intention och verklighet“ utvärderat frivården. Hon har i boken utvecklat vad lagstiftaren egentligen åsyftat med denna påföljd. Mot bakgrund av ett empiriskt material har hon beskrivit både valet av påföljd och återfall. Därutöver har hon åskådliggjort hur frivården fungerar och slutligen gjort förbättringsförslag. Bondesons arbete har stora förtjänster och ger ökade kunskaper om frivården. Det innehåller också en kraftig kritik mot rättsväsendet. Emellertid är det inte självklart att hennes kritik håller i alla avseenden. Även hennes förbättringsförslag bygger knappast på de teoretiska resonemang som hon utvecklar.

En av de tunga delarna i Bondesons bok utgör analysen av lagstiftningens intentioner. Hon redogör för teoretiska rättssociologiska modeller och beskriver den rättsliga regleringen av frivården mot bakgrund av både den historiska utvecklingen och nu gällande lag och förordningar. Även genom talrika hänvisningar till utländska system ger hon läsaren en klar bild av påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn från både teoretiska, idéhistoriska och praktiska utgångspunkter.

Hon beskriver i detalj tre påföljder — villkorlig dom, skyddstillsyn och skyddstillsyn med anstaltsbehandling. Det är också dessa tre alternativ som Ulla Bondeson ställer i blickpunkten för den empiriska prövningen. Det *empiriska faktamaterialet* kommer från undersökningar som beskriver frivården i Skåne för drygt 10 år sedan, nämligen ett urval av 413 år 1967 resp 1966 till skyddstillsyn med/utan anstalt dömda samt villkorligt dömda i Helsingborg-, Lund- och Malmöområdena. Även om materialet i stort har varit publicerat för 5—6 år sedan (Chylicki; Hansson; Tajthy) är det Ulla Bondesons förtjänst att det nu under ett gemensamt teoretiskt tak och delvis i förbättrad form görs tillgängligt för en större publik.

Den första empiriska prövningen gäller den allmänpreventiva respektive individualpreventiva hänsynen vid valet av de tre nämnda påföljderna. Chylicki hade dragit slutsatsen att såväl villkorlig dom som skyddstillsyn i stort följde riktlinjerna i lagen, medan skyddstillsyn med anstaltsbehandling var mindre entydig. Chylicki hade fått detta resultat framför allt genom att analysera i sitt material både brottets art och svårhetsgrad samt genom att ta reda på överensstämmelsen av personundersökarens påföljdsförslag och den faktiska påföljden. Ulla Bondeson är kritisk mot Chylickis analys: „som varande jurist och „indoktrinerad“ i ett traditionellt strafftänkande har Chylicki uppenbarligen funnit skyddstillsyn individualpreventivt motiverad, därför att han jämfört påföljden med ett fän-

gelsestraff — vilket brottet efter vanlig straffmätning motiverat — medan jag jämfört påföljden med en villkorlig dom — vilket är det närmast till hands liggande alternativet om övervakning ej anses erforderlig“ (s 139). Därutöver menar Bondeson, att lagstiftaren inte förutsett att påföljderna skulle bli mer ingripande ju svårare brottet är, dvs. från villkorlig dom över skyddstillsyn till skyddstillsyn med anstaltsbehandling. Bondeson tycks dock inte ha resonerat kring förhållandet att skyddstillsyn döms ut i regel *efter att tidigare domar med ingen eller en mindre intensiv kontroll än skyddstillsyn (villkorlig dom eller åtalsunderlåtelse som resulterat i observation genom barnavårdsnämnd) inte givit resultat*. Till fängelse dömer man i regel först (undantag är här rattfylleri, värnpliktsvägran och vissa grova brott) när någon eller några övervakningar varit gagnlösa. Detta förfarande är väl i stort orienterat efter lagstiftarens intentioner — man dömer till villkorlig dom när övervakning ej anses erforderlig, till skyddstillsyn när den är erforderlig och när en övergripande påföljd inte är påkallad. Kanske hade Ulla Bondeson kunnat ansluta sig till Chylickis resonemang om hon i sin multipla regressionsanalys (s 134) hade använt sig av mindre grova och mer relevanta variabler, t ex tidigare övervakning (genom rättsväsendet och/eller barnavårdsnämnden). I stort visar emellertid Ulla Bondesons resonemang att begreppen „allmänpreventiv“ och „individualpreventiv“ är svårkontrollerbara och att behovet av en klarare begreppsapparat på området inom rättsväsendet och inom den empiriska kriminologin är stort.

Central betydelse i Bondesons arbete är en analys av de tre påföljdernas effekter på återfall. På ett förtjänstfullt sätt förklarar hon den komplicerade statistiska proceduren och uppmärksamgör läsaren på felkällor och osäkerheter i analysen. Resultatet av hennes analys blir att mer ingripande påföljder leder till större återfall. Även med hänsyn till den tidigare belastningen får de till skyddstillsyn med anstalt dömda den största återfallsfrekvensen och de villkorligt dömda den minsta, medan de till skyddstillsyn dömda intar en mellanposition. Många skulle dock tagit hänsyn till alla de reservationer som prognosmetoder betingar och dragit den försiktigare slutsatsen att „mer ingripande och dyrare åtgärder åtminstone inte leder till mindre återfall än villkorlig dom“. Problemet med den statistiska analysen är ju följande: det samband som råder mellan olika påföljder och återfall är svagt i jämförelse med det samband som finns mellan den tidigare belastningen och återfall. Om det nu erhållna sambandet mellan påföljd och återfall skall vara korrekt måste man ha data av mycket hög kvalitet över den tidigare belastningen. (Sociologerna Gösta Carlsson och Carl-Gunnar Janson har räknat med Ulla Bondesons material. De har visat att det endast krävs obetydliga slumpmässiga skillnader mellan den sanna och beräknade tidigare belastningen för att komma till det systematiskt snedvridna resultatet, att mindre ingripande påföljder skulle ge mer återfall).

Jag ser dock inte, att en sådan försiktigare slutsats skulle ha lett till i sak helt andra kriminalpolitiska resonemang än de av Ulla Bondeson förda.

En mycket intressant information över frivården ger de undersökningar och analyser om övervakning och frivårdsklienter som Ulla Bondeson redovisar. Hon nöjer sig inte med att endast återge olika enkätuppgifter från de undersökta Skånedistriktet, utan hänvisar också till olika svenska och utländska resultat. Hon åskådliggör hur våra övervakare ser ut — ofta från medelklassen med stark social förankring i föreningslivet. Övervakarnas syn på frivårdsarbete, kriminalpolitiken och på klienten blir kartlagda och beskrivna. Problem såsom den dubbla lojaliteten och övervakningens hjälp- och kontrollfunktioner diskuteras mot bakgrund av empiriska data. Ulla Bondeson har också relaterat övervakare-klientrelationer till klienternas återfall. Hennes material tycks kännetecknas av förhållandet att stödjande relationer bäddar för mindre återfall än kontrollerande relationer.

Det finns tre förhållanden som enligt „Kriminalvård i frihet“ på de verkställande nivåerna försvårar förverkligandet av lagstiftarens intentioner, nämligen:

1. De övervakade är i stort sett utslagna personer från lägre samhällsklasser, medan övervakarna är väletablerade 50-åringar från medelklassen. Detta bäddar för kommunikationsproblem.
2. Det finns en relativt låg kontaktfrekvens och många missförstånd kring kontakten.
3. Det är svårt för övervakarna att förena hjälp med kontroll.

Kanske hade Ulla Bondesons analys från den verkställande sidan vunnit i fullständighet om hon hade systematiskt analyserat om frivårdssystemet fungerar på de beslutande organens eller på klienternas villkor. Det har ju varit meningen att klienterna skall få en rejäl tillsyn. Får de det om de inte vill, och vidtas i sådana fall i regel sanktioner?

En elegant och systematisk analys redovisas av de till skyddstillsyn med anstaltsbehandling dömda. Här finns det såväl observationsdata och intervju svar från en tillsynsanstalt som enkät svar och registerdata från 1967 års population. Uppenbarligen motsvarar verkställandet av påföljden inte lagstiftarens intentioner. Bland annat blandades fängelse- och tillsynsklientelet på tillsynsanstalten — ett förhållande som stod i strid med strafflagberedningens uttalande. Personalen skulle vara väl kvalificerad med pedagogisk-psykologisk expertis — i realiteten hade de anställda en lång karriär i vanliga fängelser bakom sig och en föga behandlingsvänlig inställning. Det fanns inte heller särskilt många behandlingsinslag, och frigivningsförberedelserna påbörjades i regel för sent. Inget under att man åter finner bland Ulla Bondesons praktiska reformförslag kravet på att avskaffa denna på-

följdstyp. Totalt sett menar Ulla Bondeson mot bakgrund av sitt material, att lagstiftarens intentioner med kriminalvård i frihet inte är uppfyllda — både när det gäller påföljdsval, återfall och verkställandet av skyddstillsynen med och utan anstaltsbehandling.

Slutligen ger Bondeson förslag till reformer. Hon styrs härvid i hög grad av två principer — teorin om minsta möjliga ingripande och en allmän välfärdsteori. Enligt detta borde hon egentligen förordat att kontrollen skall ligga inom frivården och välfärdsresurserna inom socialvården. Sedan borde hon föreslå att frivården skall vara så resurssvag som möjligt. Framför allt borde hon kritiserat kriminalvårdsreformen, som givit frivården en mycket kraftig personalförstärkning. För ju mindre folk man har ju närmare kommer man påföljden „villkorlig dom“. Hon håller sig dock till mer konventionella lösningar och bejakar ett individualpreventivt orienterat kontrollsystem (s 352): „Det verkliga problemet med en frivillig övervakning är att avgöra, om de som verkligen behöver kontroll eller hjälp också får det. Det föreligger en risk att de som mest behöver ett stöd minst inser det eller är minst villiga att erkänna det. Vi skulle då inte nå de mest behövande. Jag tror därför att man tills vidare måste avstå från att göra övervakningen helt frivillig.“ Härvid har Ulla Bondeson glömt att hon har kritiserat att just denna princip styr påföljdsvalet villkorlig dom-skyddstillsyn, där man dömer klienten till en mer intensiv „behandling“, när en mindre intensiv tillsyn varit gagnlös.

De förslag som Ulla Bondeson gör står däremot i överensstämmelse med modernt behandlingstänkande, exempelvis förkortad påföljdstid, få speciella föreskrifter, borttagandet av vissa kontrollelement, bättre samarbete och bättre bostäder, fler arbetstillfällen, ekonomisk sanering och mer utbildning.

I stort är Ulla Bondesons arbete övertygande och utmärkt när det gäller beskrivningen och analysen av påföljder och kriminalvård i frihet. Med en viss försiktighet bör dock läsaren betrakta vissa av de teser och slutsatser som berör rättssociologiska och kriminalpolitiska problem.

Eckart Kühlnhorn.

Ken Russell: Complaints Against the Police: A Sociological View. Leicester 1976, revised edition 1977.

Boken är en doktorsavhandling vid University of Leicester i England, och dess författare är numera „senior lecturer“ vid the School of Law vid Leicester Polytechnic.

Anledningen till bokens tillkomst är att Russell ville studera verkningarna av en nytillkommen bestämmelse i the Police Act 1964, som gav allmänheten bättre möjligheter än tidigare att anföra klagomål mot polispersonal. Genom the Police Act 1976 inrättades det vidare en Police Complaints Board, bestående av minst nio ledamöter utan

anknytning till polisväsendet. Den är både ett utredande och beslutande organ, men ännu i den del av Whitaker's Almanack för 1978 som är en engelsk motsvarighet till den svenska statskalendern, finns ingen sådan Board upptagen. Utredningsförfarandet vid anmälningar mot polispersonal i England tillgår fr o m 1967 sålunda:

- 1) anmälan göres och dokumenteras i särskilt betryggande former,
- 2) den översändes till vederbörande polischef, vars ställföreträdare i allmänhet handlägger dessa ärenden. Denne utser utredare, som alltid tages från ett annat vakt-distrikt och i allvarliga fall från ett annat polisdistrikt. Han måste vara av lägst Superintendents grad,
- 3) utredningen göres och redovisas till ställföreträdande polischefen. Om denne finner att misstanke om brott saknas, avskriver han ärendet. Även där misstanke om brott saknas, kan det dock bli ett disciplinärt förfarande,
- 4) om misstanke om brott föreligger, överlämnas ärendet för beslut i åtalsfrågan till the Director of Public Prosecutions, som är chef för den lilla centrala engelska åklagarmyndigheten men ingalunda någon motsvarighet till de nordiska ländernas riksåklagare.

Russells undersökning omfattade året 1971 och utfördes i två icke namngivna polisdistrikt i mellersta England. Han insamlade sitt material genom att dels genomgå samtliga anmälningar mot polispersonal, dels genomgå tidningsmaterial och dels genom tidningar och på annat sätt uppmåna personer, som hadde klagomål att anföra, att vända sig till honom. Han intervjuade också polispersonal i allmänhet, sådana som blivit anmälda och utredare av sådana ärenden. Under 1971 gjordes 174 anmälningar i de båda polisdistrikten, men denna siffra säger ganska litet, då man ej känner till antalet anställda i polistjänst. Russell är emellertid medveten om att vissa händelser av olika anledningar icke anmälas, och att vissa anmälningar icke hamna i den rätta kategorin.

Liksom i Sverige är det huvudsakligen poliskonstaplar vid ordningsavdelningen, som bli anmälda, därför att de ha kontakt med allmänheten. De dominerande rubriceringarna äro allmänna brott, olämpligt uppträdande, överskridande av befogenheter och tjänstefel genom passivitet.

Russell har också hämtat jämförelsematerial genom en undersökning i ett amerikanskt polisdistrikt, som ej heller namngives. Skillnaden är att i USA gälla misstankarna allvarligare brott, tagande av muta och diskriminering mot minoriteter i mycket större omfattning än i England. Om man sedan jämför de engelska förhållandena med de svenska, sådana de framgå av SOU 1975:20 „Särskilda regler för handläggning av anmälan mot polisman. Betänkande av utredningen om förfarandet vid brott eller förseelse i tjänsten av anställda inom polisväsendet“, visar det sig att de svenska förhållandena i sin tur äro

mycket lindrigare än de engelska. Särskilt lyckligt är det att tagande av muta inte existerar som ett problem här.

Inte heller Russells bok kan giva ett genomförbart alternativ till vem som skall göra dessa utredningar istället för polisen. Beträffande det nuvarande svenska förfarandet kan tilläggas, att jag aldrig funnit något „vänskapskorruption“ vid förhören i de ganska många fall som under mer än 13 år handlagts vid länsåklagarmyndigheten, och utredningarna ha mycket sällan behövt kompletteras.

Boken behandlar på ett kompetent sätt ett aktuellt område. Den borde inspirera en parallellundersökning i något nordiskt land.

Klas Lithner.